

Jasna Jeličić-Radonić – Ivana Jelić

Biskup Hezihije, prvi metropolit Salonitanske crkve, u Farlatijevim povijesnim izvorima

Jasna Jeličić-Radonić
HR, 21000 Split
Filozofski fakultet u Splitu
Odsjek za povijest
umjetnosti
Sinjska 2

U nadasve dragocjenom djelu za crkvenu povijest naših krajeva Daniela Farlatija *Illyricum Sacrum* istaknuto mjesto zauzima salonitanska biskupija. Na ovom mjestu donose se odabrani odlomci iz životopisa salonitanskoga biskupa Hezihija koji aktivno sudjeluje u crkvenim događajima kršćanskoga svijeta, što se odražava u prepisci s onodobnim crkvenim autoritetima. U vrijeme biskupa Hezihija koji obnavlja Salonitansku crkvu i uređuje crkvene prilike cijele provincije Dalmacije, salonitanska biskupija postaje metropolija, a završena je i velebna salonitanska katedrala.

Ivana Jelić
HR, 10000 Zagreb
Križanićeva 11

Ključne riječi: biskup Hezihije, Salonitanska crkva, Ivana Zlatousti, papa Zosim, sv. Augustin

UDK: 904:262.3>(497.5 Solin)

Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 30. lipnja 2013.

Sveopće nevolje Zapadnoga Rimskog Carstva krajem 4. i početkom 5. stoljeća koje su kulminirale Alarikovim osvajanjem Rima, preplavile su i rimsku provinciju Dalmaciju. Znatna razaranja nisu mimoišla ni njezin glavni grad Salonu, a tragovi tih razaranja uočeni su na nekim do sada istraženim arheološkim lokalitetima: na Kapljuču, na Manastirinama, vjerojatno na episkopalnom kompleksu i na građevinama pored teatra.¹ Potom je zavlдалo mirno razdoblje rezultirajući zamahom graditeljske djelatnosti i obnove mnogih velebnih građevina. Tada se podižu ne samo cemeterijalne bazilike nad grobovima salonitanskih martira već i katedrala koju prema sačuvanom natpisu grade biskupi Simferije i Hezihije. U podnom mozaiku svetišta, odnosno ambulatorija katedrale koji se pružao između polukružne klupe – subselije i apside, bio je postavljen posvetni natpis:

NOVA POST VETERA
COEPIT SYNFERIVS
ESYHIVS EIVS NEPOS
CVM CLERO ET POPULO FECIT

HAEC MVNERA
DOMVS C(H)R(IST)E GRATA
TENE

Dakle, u novonastalim prilikama, kako je istaknuto na početku natpisa – *nova post vetera* – započeo je biskup Simferije, a završio njegov nećak biskup Hezihije *cum clero et populo* te posvetio Kristu *domus*. Ta je trobrodna bazilika, najveća ranokršćanska građevina u provinciji Dalmaciji, sagrađena početkom 5. stoljeća. Unutrašnjost crkve bila je bogato ukrašena zidnim slikarijama čiji se ostaci geometrijskih motiva naziru u donjim slojevima apside i sjevernoga broda. Prilikom istraživanja otkriveni su znatni dijelovi podnih mozaika u svetištu i bočnim lađama. Složena geometrijska kompozicija s motivima križeva, oktogona i heksagona ispunjenih kršćanskih simbolima koji se neprestano ponavljaju izvedena je unutar svetišta, najraskošnijega crkvenog prostora. Upravo ta ornamentika pokazuje karakteristike salonitanske radionice mozaika 5. stoljeća koja je potpuno u skladu s akvilejskim kulturnim krugom, ne samo u umjetničkom već i u liturgij-

1 R. Egger 1926, str. 43; H. Gračanin, 2006, str. 83-126; J. Mardešić <2009>, str. 583-584; J. Mardešić <2010>, str. 617-619.

skom smislu, što neosporno odražava povezanost Salone s istaknutim crkvenim središtem jadranskoga područja – Akvilejom. U bočnim lađama nalazili su se podni mozaici sličnih motiva, premda nešto jednostavnijih kontinuiranih elementa poput oktogona i kvadrata, odnosno heksagona unutar meandarskih prepleta ili kvadrata ispunjenih čvorovima i manjim kvadratnim poljima te meandrima.²

Salonitanska crkva slijedila je opća zbivanja svoga vremena i njezini su biskupi aktivno sudjelovali u svim važnim događajima kršćanskoga svijeta. U tom se kontekstu posebno ističe salonitanski biskup Hezihije koji kontaktira sa svojim suvremenicima, crkvenim autoritetima pojedinih svjetskih metropola, poput sv. Ivana Zlatoustoga, sv. Augustina, Rufina, Jeronima, pape Zosima i drugih biskupa. Dragocjene podatke iz povijesnih izvora o tom nadaleko poznatom salonitanskom biskupu donosi Farlati u svom monumentalnom djelu posvećenom crkvenoj povijesti Ilirika gdje Salonitanska crkva zauzima istaknuto mjesto. Prema prepisci Hezihija s onodobnim crkvenim autoritetima moguće je odrediti vrijeme njegova upravljanja Salonitanskom crkvom. Pismo sv. Ivana Zlatoustoga iz progonstva u Kapadociji upućeno tom salonitanskom biskupu godine 406. – *Ioannes Hesychio Episcopo Salonensi*, potvrđuje da već zauzeo salonitansku Stolicu. Naime, Hezije je zajedno s papom Inocentom i svim biskupima Zapada pružao podršku Ivanu Zlatoustom. Prognani biskup pisao je pisma milanskom biskupu Veneriju, akvilejskom biskupu Kromaciju i drugim, pa tako i salonitanskom biskupu Hezihiju moleći ga za pomoć u nevoljama koje su zahvatile Konstantinopolsku crkvu kako to ilustrativno pokazuje citat iz pisma 183: »Znaš kolika bi nagrada bila pripravljena onome koji bi pružio ruku zlostavljanim Crkvama te u smiraj pretvorio takvu oluju i primirio tako teški rat.«³

Na osnovi navedenih podataka smatra se da je biskup Hezije bio na čelu Salonitanske crkve već od godine 405. Do kada je obnašao biskupsku vlast na salonitanskoj Stolici određeno je prema spomenu Hezihija u XX. knjizi Augustinove Božje države (*De civitate Dei*): *quod facere utcumque curavi in quadam epistola, quam rescripsi ad beatae memoriae virum Hesychium, Salonitane urbis episcopum, cuius epistolae titulus est de fine saeculi. S obzirom da ga naziva »mužem blažene uspomene«* Farlati pretpo-

stavlja 428. kao godinu njegove smrti. Autori Kronotakse solinskih biskupa F. Bulić i J. Bervaldi, međutim, smatraju na osnovi istoga izvora, tj. Augustinova navoda, da je umro između 420. i 426. godine. Epitaf salonitanskoga biskupa Hezihija pronađen je u poprečnom brodu cemetarijalne bazilike na Manastirinama gdje se izvorno nalazio u pločniku poda iznad njegova sarkofaga.⁴

Vrlo malo toga je poznato o životu Hezihija prije nego što je postao salonitanski biskup te Farlati nastoji ispraviti nejasne podatke crkvene povijesti koji su povjesničari mogli preuzeti za toletanskoga i palestinskoga biskupa istoga imena. Nakon uobičajenoga redoslijeda napredovanja u crkvenoj hijerarhiji Hezihije je »zadobio biskupsko dostojanstvo glasovanjem klera i odobravanjem naroda«. U tom ranom razdoblju njegova života izgleda da je napisao život sv. Klementa, rimskoga prvosvećenika.⁵

U vrijeme mira nastalog za biskupa Hezihija, vrlo istaknute i poznate osobe 5. stoljeća, nije dovršena samo izgradnja katedrale, raskošno ukrašene u stilu svoga vremena, već se duhovno obnavlja Salonitanska crkva i uređuju crkvene prilike cijele provincije. To posebno ističe Farlati kao biskupska djela Hezihija od 410. do 420. godine: »Dakle, posluživši se izvrsno tim mirnim i spokojnim vremenima, Hezije je prionuo svom marljivošću i žarom da preoblikuje običaje kršćanskog naroda, da izbriše iz njih mrlje ukoliko su ih pokupili iz one barbarske naplavine koja je prije nekoliko godina preplavila čitavo područje, da ponovo uspostavi crkvenu stegu, ako je gdje propala te da napokon ustraje u svim poslovima i dužnostima izvrsnog i premudrog biskupa.«⁶

U vrijeme Hezihijeva biskupstva Salonitanska crkva ubrzo postaje metropolija te postiže primat u rimskoj provinciji Dalmaciji. To se može zaključiti iz prepiske salonitanskoga biskupa i pape Zosima, osobito iz pisma poslana godine 418. – *Zosimus episcopus urbis Romae Hesycio episcopo Salonitano* – u kojem se navode upute o ustrojavanju crkvenih službi u provinciji Dalmaciji. Uspostava crkvene hijerarhije u službi Božjoj zahtijeva poštivanje postupnoga napredovanja do najvišega svećenika. Naime, na zamolbu biskupa Hezihija papa u navedenom pismu iznosi crkvene kanone o načinu primanja svetih redova te ga ovlašćuje da ih prenese ostalim biskupima: »Kako smo baš tebi uputili spise, da ne bismo što god uskratili zaslu-

2 F. Bulić 1903, str. 61-80, tab. XI, XII; F. Bulić 1904, str. 153-154, tab. XIV, XV; J. Jeličić-Radonić 1999-2000, str. 51-72.

3 D. Farlati 1753, str. 72.

4 D. Farlati, str. 64-66; F. Bulić-J. Bervaldi 1912-1913, str. 29-31; F. Bulić 1883, str. 113; F. Bulić, 1900, str. 284-285; R. Egger 1926, str. 94, Abb. 58, no. 169; CIL 3, 14662; I. Bodrožić 2008, str. 261-274.

5 D. Farlati 1753, str. 70-72.

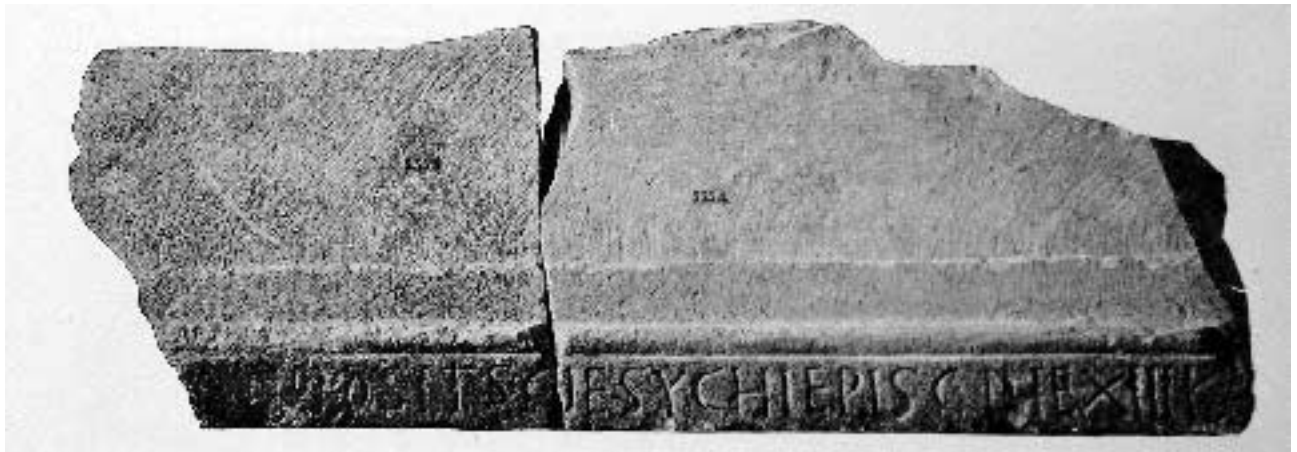
6 D. Farlati 1753, str. 74.

Slika 1.
Episkopalni kompleks u Saloni (snimio Živko Bačić)

Slika 2.
Crtež mozaika u ambulatoriju katedrale s posvetnim natpisom biskupa Simferija i Hezihija (F. Bulić 1904)

Slika 3.
Epitaf salonitanskoga biskupa Hezihija iz bazilike na Manastirinama (R. Egger 1926)

gama tvoje ljubljenosti, dat ćeš na znanje svoj našoj braći subiskupima, ne samo onima koji su u tvojoj pokrajini, nego i onima koji se pridružuju tvojoj ljubaznosti u susjednim pokrajinama.«⁷

Uspon salonitanske biskupije na metropoljsku razinu na početku 5. stoljeća u vrijeme biskupa Hezihija neosporno osvjetljavaju povijesni izvori objavljeni u Farlatijevu djelu *Illyricum Sacrum*. Tada se duhovno obnavlja Salonitanska crkva te ona postaje novi centar grada i cijele provincije Dalmacije. Zaslugom metropolita Hezihija koji je marljivošću i žarom prionuo uređenju salonitanskih crkvenih prilika ostvarena su u Saloni znatna graditeljska djela, potpuno u duhu umjetničkih strujanja onodobnoga svijeta. To potvrđuju davno otkriveni arheološki ostaci veleborne katedrale s polukružnom subselijom slobodno postavljenom u prostoru svetišta oko koje se pružaju mozaici s izrazitom kršćanskom simbolikom. Uređenje katedrale, osobito elementi crkvenoga namještaja i liturgijska ikonografija pod akvilejskim utjecajem pokazuju povezanost salonitanske

Crkve s drugim kršćanskim središtima. U tom kontekstu osobito je važna prepiska biskupa Hezihija crkvenim autoritetima, njegovim suvremenicima, što jasno govori o položaju salonitanske metropolije u kršćanskom svijetu.⁸

Daniele Farlati jedan je od trojice učenih talijanskih isusovaca koji su se prihvatili prikupljanja građe i pisanja djela golema zamaha i opsega, a dragocjena ponajprije za crkvenu povijest naših krajeva. Riječ je o nadasve vrijednu djelu *Illyricum Sacrum*.⁹ Salonitanska je povijest obrađena u prvim dvama svescima. Prvi svezak obuhvaća razdoblje do godine 316., a u njemu je uz povijest Salone, njezine Crkve i biskupije donesena i svjetovna i crkvena povijest Ilirika i Dalmacije. U drugomu svesku nastavlja se crkvena povijest Salone, a u vremenskom pogledu obuhvaćeno je razdoblje od četvrtoga do sedmoga stoljeća u Iliriku i Dalmaciji.¹⁰ Na ovom mjestu donosimo odabrane odlomke iz životopisa salonitanskoga biskupa Hezihija, tridesetoga na salonitanskomu biskupskom sjedištu, a trećega koji je nosio ovo ime, iz drugoga sveska Svetoga Ilirika.¹¹

7 D. Farlati 1753, str. 78.

8 J. Jeličić-Radonić 2007, str. 13-24.

9 Farlati je bio podrijetlom iz Friulija gdje se rodio godine 1690. U isusovačkom liceju u Gorici stekao je humanističku izobrazbu, a u isusovački je novicijjat primljen u Bologni. Tamo je nastavio izobrazbu koja ga je vodila kroz studij književnosti i filozofije. Iz Bologne je prešao u Padovu na petogodišnju kušnju. Osobito se usavršio u klasičnim jezicima, nakon čega ga put vodi u Rim gdje je na *Collegium Romanum* studirao teologiju i kasnije predavao grčki jezik. Nakon školovanja u Rimu godine 1721. postao je svećenikom. Službovao je na *Collegium Germanicum* kao repetitor metafizike i teologije, a potom ga je isusovački red vratio na padovanski kolegij. Tamo se pridružio pateru Filipu Riceputiju u radu na opsežnu djelo o crkvenoj, ali i političkoj povijesti Ilirika. U prvomu svesku *Svetoga Ilirika* sam govori o svome radu, prikupljanju i sređivanju građe, a u petomu svesku istoga djela nastavljač njegova i Riceputijeva posla Jakov Coleti donosi Farlatijev životopis koji većini istraživača njegova života i djela pruža vrijedne podatke. Farlati je umro 1773. pošto je priredio peti svezak, koji obuhvaća zadarsku i zagrebačku biskupiju, a njegovo objavljivanje nije dočekao. Usp. J. Lučić, Josip 1974, str. 229-238; D. Farlati 1998, str. 7-17.

10 Prvi svezak ovoga opsežnoga povijesnoga djela, koji sadrži i glasoviti predgovor posvećen splitskomu nadbiskupu Pacifiku Bizzi, iznimno zaslužnom za njegovo izdavanje, objavljen je 1751. u Veneciji, kao i ostalih sedam svezaka.

11 D. Farlati 1753, str. 64-79. Odabrane ulomke Farlatijeva teksta prevela je prof. Ivana Jelić.

D. FARLATI, ILLYRICUM SACRUM, sv. II.

64

HEZIHIFE III., TRIDESETI SALONITANSKI BISKUP

Hezihije III., salonitanski biskup¹²

Na mjesto Ivana IV., pošto je umro, izabran je da upravlja Salonitanskom crkvom Hezihije, treći ovoga imena, muž glasovit po vrhunskoj učenosti i iznimnoj svetosti. Njega ispuštaju katalozi Ponzoni i A Cutheis, kao i biskupska kronika, no odmah za Ivanom stavljaju ga Rimski i Salonitanski katalog. Salonitanski je ponajviše pogriješio u tome što ga je više puta utkao u biskupski niz. Njegov početak Rimski katalog stavlja u prve godine petoga stoljeća, te se s ovim razdobljem gotovo najbolje povezuje Hezihijevo biskupstvo jer je bio suvremenik ili vršnjak rimskog prvosvećenika Zosima i Augustina, kao što razvidno pokazuju pisma obojice upućena Hezihiju. Isti je katalog Hezihijevo salonitansko biskupstvo odredio razdobljem od trideset godina i produljio Hezihijevu salonitansku biskupsku vlast sve do četrdesete godine petoga stoljeća.

Ispravljaju se kronološka pogreška Rimskog kataloga

No, da unutar manje godina stisnem Hezihijev život i biskupstvo i da se ne složim s kronološkim razlozima toga kataloga, na ovom me mjestu tjera Augustinov ugled koji u XX. knjizi i 5. poglavlju Države Božje naznačava da je Hezihije već umro, što znači najmanje dvanaest godina prije četrdesete godine petoga stoljeća, jer ga *naziva mužem blažene uspomene*. Tom se govornom formulom običavamo poslužiti kad dospijevamo do spominjanja onih koji su iz ovoga preneseni u vječni život, a ostavili su nam dragu i milu uspomenu na sebe. Kaže: *Ja sam se pobrinuo da to i jedan i drugi naprave u nekom pismu koje sam otpisao mužu blažene uspomene, biskupu grada Salone, Hezihiju, a naslov je pisma: O kraju stoljeća*. Pošto je gotski kralj Alarik osvojio grad, Augustin se latio pisanja knjige O državi Božjoj, što znači poslije devete ili desete godine petoga stoljeća; naime pisci jednom ili drugom godinom određuju period u kojem su Goti osvojili ili opljačkali Rim. No, budući da su mnoga i isto tako teška zauzeća nastala jedna za drugim, koja su jedna za drugim odvlačila Augustinovo razmišljanje i djelovanje, morao je često prekidati to veliko i znamenito djelo, i nije ga mogao završiti prije nego je dospio do posljednjih godina života. To je moguće saznati od samog Augustina u 2. knjizi *Retractationes*

i 43. poglavlju: međutim Rim je pao provalom Gota koji su djelovali pod kraljem Alarikom i naletom velikog poraza štovatelji mnogih i lažnih bogova, koje uobičajenim imenom zovemo poganima, pokušavajući njegov pad preneti na kršćansku vjeru, počeli su *žešće i ogorčenije nego obično huliti pravoga Boga. Zato sam ja, bukteći zanosom doma Gospodnjega, odlučio protiv njihovih bogohuljenja ili grijeha pisati knjige o državi Božjoj*, a taj me posao zadržao nekoliko godina, zato što se puno drugog uplitalo što ne bi trebalo odlagati i zadržavalo me da ne razriješim prije. To je pak veliko djelo o državi Božjoj napokon zaključeno u dvadeset i dvije knjige. Bijaše gotovo trideset godina od konzulata Manlija Teodora, koji je 399. s Eutropijem bio konzul, što znači oko 28. godine petoga stoljeća, kad je Augustin završio osamnaestu knjigu; to je naime sam ostavio posvjedočenim u posljednjem poglavlju ove knjige. Stoga je dvije knjige, koje slijede odmah potom, devetnaestu i dvadesetu, dovršio na isteku 28. godine ili na početku 29. godine ovoga stoljeća. On je naime umro pet dana prije septembarskih kalenda, u 76. godini života, 36. godini biskupske vladavine i 43. godini od obraćenja. U to su vrijeme Vandali već treći mjesec opsjedali Hipon, kako je u njegovu životopisu napisao Posidije. Neka je, dakle, dvadesetu knjigu u koju je utkao spomen Hezihija *muža blažene uspomene* dovršio pred kraj 428. godine ili na početku sljedeće, Hezihijev život i biskupska vladavina mogu se razvući do ovog doba, poslije ne mogu.

Hezihijeva smrt se može pretpostaviti za 428. godinu

Stoga treba od onih trideset godina koje je Rimski katalog dodijelio Hezihiju oduzeti otprilike dvanaest pa se njegov odlazak iz ovog života može povezati s 428. godinom.

Ispravljaju se druga kronološka pogreška Rimskog kataloga

Nadalje, Rimski je katalog, kako kraj, tako i početak Hezihijeve biskupske vlasti postavio kasnije nego je trebalo. On je, naime, početak pripisao desetoj godini petoga stoljeća, no da ga treba vratiti na petu godinu istoga stoljeća, posebno pojašnjava 183. pismo Ivana Zlatoustog *napisano Hezihiju, biskupu Salone*, koje se ne može odmaknuti od šeste godine ovoga stoljeća. Hezihije je sa svoje strane pridonio što god je mogao od nastojanja i truda da podupre Crkvu na Istoku, koja se mučila zbog unutarnjih nesloga, i da opet uspostavi Ivana na konstantinopolskom sjedištu. To u svojim pismima njemu potvr-

12 Na početku retka Farlatijeve su bilješke na marginama stupca koje su zbog preglednosti odabranih ulomaka teksta ovdje označene boldom.

đu je i sam Ivan. On je više puta istjeran u progonstvo, prvi put 403. godine, no tada da se ponovo vrati na biskupsko sjedište nije trebalo Hezihijeva truda, kao ni truda drugih, jer je nakon njegova odlaska, pošto je nastala silna pobuna naroda te nakon što se dogodio strašni potres, prestrašeni Arkadije poslije par dana zapovjedio da ga se pozove natrag. Zatim je sljedeće godine, budući da je slobodnije i dosljednije nego bi iskvareni ljudi mogli podnijeti, napao mane i podmićivanja, osuđen po drugi put, otpremljen u progonstvo u mjesecu lipnju, odakle se nikad poslije nije vratio u Konstantinopol, već je tri godine poslije, iscrpljen naporima i mukama, umro 407. godine, dan poslije septembarskih ida. Kako je dakle Zlatousti bio otjeran po drugi put u progonstvo, tako se odista baš gotovo cijeli Zapad na poticaj i pod vodstvom rimskog prvosvećenika Inocenta složio da obrani njegovu nevinost. Postojala je iznimna gorljivost i jedinstveni žar spram Ivana Zlatoustog, kako u više drugih, tako i u Hezihija, salonitanskog biskupa; a on nije podnio da se od njega poželi ikakva dužnost i trud koju bi mu mogao pružiti. Zato je Ivan 406. godine, dok je živio u progonstvu u Kukuži u Armeniji, pisao kako Veneriju, milanskom biskupu, Kromaciju, akvilejskome, i drugim biskupima, tako i Hezihiju pisma ispunjena ljudskošću i dužnošću. U tim ga pismima moli da ne prestane pomagati Crkvama na Istoku koje su zahvaćene silnom nepogodom i preporuča njegovu sjajnu i revnu službu i značajno nastojanje i za sebe i za njih. Odavde se pak dokazuje da je Hezihijeva uprava Salonitanskom crkvom počela

65

prije šeste godine petoga stoljeća, a te mu je godine odista Ivan pisao spominjući zahvalno ono što je on već prije svojevrijedno učinio za povlasticu i pomoć istočnim Crkvama. Da se ne bih udaljio od kronološkog računanja Rimskog kataloga, smatram da početak Hezihijeve biskupske vlasti treba vratiti na prethodnu godinu, što znači petu ovoga stoljeća; dalje se ne može razvući, osim u slučaju da smatraš da Ivanovo pismo Hezihiju treba odbaciti u 407. godinu, a da je ono ipak napisano prethodne godine na Kavkazu, potvrđuju gotovo svi pisci, zajedno s drugim pismima drugim zapadnim biskupima, izdanim upravo ondje iste godine. Tako biva da je Hezihije otpočeo salonitansku biskupsku vlast 405. godine, da ju je obnašao dvadeset i tri godine, i da ju je umirući ostavio 428. godine. Uostalom, iako je u Rimskom katalogu napisano da je Hezihije *bio na čelu* između 410. i 440. godine,

razlog da se ovako govori može se pomiriti s našim kronološkim razlozima. Premda, naime, njegovu biskupsku vlast ubacuje između ove dvije godine, kao što je zacijelo i bila smještena, ipak ni za jednu godinu nije vezao ni njezin početak, a ni njezin kraj, da bi od jedne odista počela, a kod druge prestala. Zato, ne dirajući ugled istoga kataloga, razborito nam je povući Hezihijevu biskupsku vlast, kako početak od desete do pete godine, tako svršetak od četrdesete do dvadeset i osme godine petoga stoljeća.

Hezihije III. kojemu je pisao Zlatousti

Na početku je istoga petoga stoljeća bio neki Hezihije, slavan i plemenit, za kojega postoje četiri pisma Ivana Zlatoustog napisana na Kavkazu u prvoj godini posljednjeg progonstva, što znači godine Gospodnje 404., iz njih se može razabrati koliko ga je Ivan smatrao vrijednim te koliko ga je cijenio i štovao, kako se držao začudnom željom da ga vidi ili da uživa u njegovim pismima. Da pak ovaj nije bio odlikovan nikakvom značajkom crkvenog reda, nego da je uživao u otmjenosti podrijetla, bogatstvu i časti u državi, čini se da naznačuju ove riječi 198. pisma: *Stoga smo naime prva pisma uputili Vašoj Plemenitosti kako se ne bi propustilo ovo utočište*. Stari nisu običavali riječ plemenitost upotrebljavati da bi se zazvali i uresili crkveni ljudi, već su se služili drugim počasnim naslovima,

66

koje im je obznanila starina i crkvena navika da se proslave svetost crkvenog hijerarhijskog poretka i službe; premda ga isti Zlatousti u istom posljednjem pismu naziva ne samo *vrlo plemenitim, nego i prepoštovanim*, taj se kasniji naziv običava dodijeliti posvećenim i zaređenim ljudima.

70

Drugo poglavlje DJELA SALONITANSKOGA BISKUPA HEZIHIIJA

§. I.

Hezihijev život prije biskupstva

O rodu, domovini, rođenju i roditeljima Hezihijevim, o njegovu dječastvu ili mladosti, o djelima prije biskupstva, crkvenim službama, dužnostništvima i stupnjevima počasti uz pomoć kojih je stigao do biskupskog svećeništva, ništa nije predano uspomena ili zapisu.

Hezihijeva prirodna darovitost, duh i izučavanje lijepih umijeća

Uistinu, sigurno je da je bio obdaren sjajnom darovitošću i izvrsnim duhom, a budući da se činilo da je dostatno snabdjeven slobodnim umijećima i disciplinama u kojima se pristojni mladići obično upućuju u svaku izobrazbu i svjetovnu učenost, sav se predao izučavanjima Božjih stvari, a koliko je u tome bio od koristi i kakav je glas iznimne mudrosti i poštovanja kod svih sebi pripratio, razjašnjava prijateljstvo i drugovanje koje je sklopio s veleučenicima muževima. Naime, ništa tješnje ne povezuje ljude od sličnosti duha i naguća proučavanja. Bio je u velikom prijateljstvu s Rufinom, u to doba ponajbolje učenicima, kako u grčkoj, tako i latinskoj pismenosti. Iako mu je obično pisao i primao od njega uzvratna pisma, nije ga se uopće bojao prijateljski i prisno upozoriti, kad je ovaj odlučio prevesti s grčkog na latinski Putovanja svetoga Petra što ih je ispisao Klement, da se čuva pogrešaka kojima su ih zasuli ebioniti i eunomijevci. Naime, Hezihije u Životu svetoga Klementa svjedoči da je to učinio: *To sam, kaže, nedavno u svom pismu naznačio prezbiteru Rufinu, da ih prevedu na latinski*, no, ovo je pismo napisano kad je već bio biskup, kao što će biti rečeno u sljedećem paragrafu. Odavde bih htio da se pretpostavi da je Hezihije lako mogao uživati u prijateljstvu i Rufina i drugih njegova doba, prvaka u svakom zemaljskom i božanskom zvanju, poput Jeronima, Augustina, Hromacija Akvilejca, Gaudencija briksijskog biskupa i mnogih drugih. Jeronima, doista u Klementovom životu, naziva svojim: *moj Jeronim*, kaže; to je dokazom da je Hezihije bio povezan s tim presvetim i nadasve učenim mužem. Razmjena pisama što ju je Hezihije održavao s Augustinom dokazom je da su bili u međusobnu prijateljstvu.

71

Da Hezihije pak nije sve vrijeme potrošio na najbolja umijeća i nadasve svete discipline, smatram da ne bi bilo moguće da stekne prijateljstvo i naklonost onih vrhunskih muževa koje sam spomenuo. Sličnost vladanja i proučavanja, kao što sam govorio prije, vabi i privlači ljude prijateljstvu.

Život svetoga Klementa napisao je prije nego je postao biskup

Prije biskupstva, kad je bio mladić, napisao je život rimskog prvosvećenika Klementa, natopljenom, obilnom, urešenom i izobraženom vrstom govora. Potom, kad je postao biskup, zreliji i po dobi i po duhu, taj je život te-

meljito pregledao, popravio i sveo kao na neki sažetak, i to odbacivši i uklonivši događaje i misli kojih je bilo previše, posluživši se slavnim i jedrim stilom. No, o Klementovu životu i povijesti u trećem poglavlju i pomnije i obilnije.

Budući da je dakle Hezihije upotrijebio sve svoje proučavanje i vrijeme da bi spoznao božanske stvari i da bi se njima bavio i budući da je s njegovom spoznajom i znanjem trajno povezo iznimnu neporočnost i svetost života i vladanja, opremljen ovim dvjema zaštitama učenja i vrline, pristupio je upravi Salonitanskom crkvom. No, ne znam iz kojeg se crkvenog reda ili stupnja uspeo na biskupsku stolicu. Vođen sam samo pretpostavkom, da posumnjam da je od našeg Hezihija uzeto ono što su španjolski povjesnici pridali onom izmišljenom toletanskom Hezihiju za kojeg pripovijedaju da je bio redovnik i arhiđakon prije nego se vinuo do biskupstva u Toletanskoj crkvi. Budući sa su našeg Hezihija, što je posve sigurno, od salonitanskog načinili toletanskim biskupom, potpuno je vjerojatno da su sve što su pronašli napisano o njemu, prenijeli na ovoga ili još prije, da su jednoga te istoga Hezihija salonitanskoga i sve ono što se njega tiče, unijeli u biskupske popise Toletanske crkve, načinivši promjenu jedne tiskane riječi, tako da je onaj koji bijaše arhiđakon i nadbiskup salonitanski postao i arhiđakonom i nadbiskupom toletanskim. Redovništvo uistinu, koje su prilagodili Toletancu, nisu uzeli samo od našega nego i od drugud.

Toletanski je sazdan od dvojice Hezihija, salonitanskog i palestinskog

Kako su, dakle, od dvaju Hezihija, razdvojena golemom prostornom udaljenošću, jednog palestinskog i drugog salonitanskog, odlučili sazdati jednog toletanskog Hezihija, bilo je nužno da ovom dodijele i arhiđakoniat i nadbiskupstvo, oduzeto našem Hezihiju, dok je redovništvo oduzeto drugom, palestinskom Hezihiju, drugu i učeniku svetog Hilariona. Premda su možda dokazali da je i naš Hezihije bio redovnik prije nego je uvršten u salonitanski kler, ipak su bili skloniji da se onaj njihov zove palestinskim nego salonitanskim redovnikom, da ih, ukoliko bi bili sve oteli našem, ne bi mogli lakše okriviti za lošu varku i nevjerodostojnost. Mislili su, osim toga, da će podići vrijednost djela ako od stege velikog Hilariona prevale ponešto na preporuku svomu toletanskomu nadbiskupu. Uzdajem se da će se onomu koji dobro poznaje te ljudokradice i njihove varke i laži, moja pretpostavka moći dokazati, osobito jer me podupire i povijest i običaj tih vremena. Prije svega, posve je sigurno da su u to vrijeme dalmatinska obala i otoci bili puni redovnika i samo-

stana, kao što sam pokazao kod prethodnih salonitanskih biskupa, u četvrtom poglavlju u četvrtom paragrafu. Potom, kako je u redovničkim uredbama bilo prirodno povezano proučavanje Svetoga pisma s pjevanjem psalama i promišljanjem o nebeskim pitanjima te s trapljenjem tijela, kao svjedočanstvo mogu poslužiti Jeronim, Rufin, Heliodor i više drugih nadasve savršenih redovnika i isto tako učenih; pa tako ne smije biti čudno ako je Hezihije iz redovničke škole i stege izašao tako savršen u svakoj vrsti svetih nauka, kakav sam rekao da je bio. Napokon, po običaju i navici onoga vremena bilo je uobičajeno da se iz cenobija često uzimaju klerici i prezbiteri, i katkad biskupi, a primjeri starih koje sam iznio na ranije spomenutom mjestu to zorno pojašnjavaju.

Hezihije od redovnika najprije klerik,...

Budući da je ovo troje sigurno, doista, nalik je tomu da je i naš Hezihije uspostavio prve pokušaje vrlina i nauke u nekom dalmatinskom samostanu, prije nego je pridružen krugu klerika i odatle se kroz sve stupnjeve crkvene hijerarhije uspinjao na biskupsko prijestolje. Ne mislim da bi loše pretpostavio onaj tko bi smatrao da je od redovnika postao biskupom i da su stoga hispanski kronolozi prenijeli Hezihija od salonitanskih na toletanske biskupe; to su doista pouzdano znali budući da je u Dalmaciji slijedio ovu sljedbu i pravila redovničkog života.

...potom arhiđakon,...

Premda su ga zbog tih razloga, o kojima sam prije govorio, više voljeli zvati palestinskim nego dalmatinskim ili salonitanskim redovnikom. Ništa nije lakša, dapače možda je još puno teža sumnja da su ti tvorci hispanskih kronika zamijenili salonitansko i nadbiskupstvo i arhiđakon našega Hezihija toletanskim. Običaj je drevnih vremena bio taj da su se biskupi češće izabirali iz udruženja đakona nego prezbitera. Onaj koji je bio prvi ili arhiđakon ponajviše se postavljao na mjesto umrlog biskupa. To što je pokazano u poglavljima o Kajanu i Simforijanu, salonitanskim biskupima, kako u primjerima mnogih drugih, tako je i u Rimskoj crkvi koja je prva od svih.

...napokon je po običaju onih vremena postao salonitanskim nadbiskupom

Vjerojatno je dakle da je Hezihije obnašao službu i dužnost arhiđakona i prije nego je zadobio biskupsko dostojanstvo glasovanjem klera i odobravanjem naroda. Kad su španjolski povjesnici otkrili da je to zabilježeno u salonitanskim spisima, smatrali su da se to ne smije mi-

moći i nisu oklijevali da s biskupstvom prenese i Hezihijev salonitanski arhiđakon na Toletansku crkvu. Ovo opovrgavam slutnjama i pretpostavkama koje možda nisu sve točne, ali sigurno nisu brzoplete. Vidio sam da su vrlo učeni ljudi stavili ozbiljne primjedbe na one kronike i njihove autore na djelima prvog i drugog salonitanskog predstojnika Hezihija, pa, budući da su ih udarili strogom kritikom za laž i bestidnost, poslužili su mi kao primjer da mogu prosuđivati i u drugim ovakvim pitanjima, ili svakako sumnjati u njihovu vjerodostojnost, osobito kad i od drugud dolaze razlozi za prosudbu ili za sumnju. I dakako, nije ih bilo stid otvorenom i očiglednom laži, koja se nikako nije mogla dokazati, da salonitanskog ubroje među toletanske biskupe, ovi doista nisu mogli imati nikakva stida i nikakva zazora da izmisle o arhiđakonu i redovništvu tog našeg Hezihija,

72

za što se činilo da se ne može tako lako dokazati, njega uistinu stapaju s palestinskim redovništvom drugog Hezihija i prenose na Toletansku crkvu. No, iako je lakše dokazati ono što je lažno, nego pronaći ono što je istinito, ipak kažem da je uistinu lažno toletansko nadbiskupstvo, da je lažan toletanski arhiđakon, a isto tako i Hezihijevo palestinsko redovništvo, a njega od nas ugrabljenog španjolski kronolozi varljivom laži odvlače sebi. No, kako to nije istinito, čini se da je istini zacijelo bliže da je Hezihije naš, o njegovu salonitanskom biskupstvu nema sumnje, kao ni da je bio redovnik u Dalmaciji i arhiđakon Salonitanske crkve prije nego što je preuzeo upravu tom Crkvom zajedno s biskupskim imenom i dostojanstvom.

§.II.

Hezihije je nastojao oko povratka Ivana Zlatoustog. Upozorava Rufina na iskvarena mjesta koja su preko krivovjeraca unesena u Klementove knjige; krijepi smučene Dalmatince

Ivan Zlatousti je izgnan

Kad je Hezihije 405. godine pristupio upravljanju Salonitanskom crkvom, na Istočnu je crkvu naleglo veliko i burno nevrijeme koje su potakli nepravični i zločinački ljudi, pošto su zbacili Ivana Zlatoustog s konstantinopolskoga sjedišta i otjerali ga u progonstvo. On je od antiohijskoga prezbitera postao konstantinopolski biskup nakon Nikorijeve smrti 397. godine, a kad je prežestoko

prekorio iskvareno vladanje ljudi, a osobito klerika i vladara, bijaše navukao na sebe ogorčenost i mržnju mnogih, ponajprije carice Eudoksije. Njezinim je huškanjem najprije bio osuđen, te mu je naređeno da ode u progonstvo 403. godine, na prevratničkom saboru, koji su sazvali protiv njega u kalcedonskom predgrađu, na mjestu zvanom Kod hrasta. No, ipak je pozvan natrag zbog goleme narodne pobune i strašnog potresa. No, budući da je podjednako slobodno grdio Eudoksiju, kao i ostale, sljedeće je godine ponovno sazvan sabor u Konstantinopolu, te je silom i zavjerom biskupa koji su se urotili da ga upropaste, istjeran s biskupskog sjedišta i iz grada otišao u progonstvo u mjesecu lipnju. Potom su zapovjedili da ga se premješta iz zemlje u zemlju, dok nije, nakon triju godina u progonstvu, dokrajčen čestim bolestima, prevelikim naporima i nadasve teškim nevoljama umro kao svetac 407. godine. Nadalje papa je Inocent, čijoj se vjeri Zlatousti bijaše obratio, usmjerio svu brigu i trud da ga vrati na njegovo sjedište; i kad je sazvaio sabor zapadnih biskupa, kako tvrdi Paladije u životopisu Zlatoustoga, Ivan je oslobođen suglasjem svih. Osim toga, silno je preporučio Ivanovu parnicu caru Honoriju, koji je po izaslanicima Rimske crkve uputio svoje pismo bratu Arkadiju i pridružio ga Inocentovu pismu, kao i pismima glavnih biskupa Zapada. Glavna pak zadaća poslanstva i pisma bila je zahtijevati i tražiti od Arkadija da presvetu čovjeku ukine progonstvo, koje mu je nametnuto protiv prava i pravičnosti. Budući da je, dakle, u obrani Ivana Zlatoustog zajedno s papom Inocentom, složno djelovao čitav Zapad, u tom je dičnom društvu i suglasju i Hezihije smatrao da će mu to biti na slavu, kao što je mislio da je to i njegov posao i dužnost. Stoga, pošto je preuzeo biskupstvo, pomislio je da ne smije učiniti ništa prije nego da, koliko do njega stoji, osnaži i pomogne Ivana, shrvana spletkama nepravičnih i Istočnu crkvu, koja se mučila zbog unutarnjih prevrata.

Hezihije je nastojao oko Ivanova povratka

Treba stoga vjerovati da je sa svojim pokrajinskim biskupima na rimskom sinodu glasovao i da je sa zapadnim biskupskim prvacima uputio Arkadiju pismo zamolbe, a sam pak Ivan u svom pismu potvrđuje da je Hezihije spram njega ispunio svaku dužnost te da nije propustio ništa od nastojanja i truda, koliko je do njega stajalo i koliko ja sam mogao učiniti, da u to preteško vrijeme pritekne u pomoć istočnim Crkvama. Ivan ga zaklinje i poziva za svjedoka, da nastavi brinuti za spas i spokoj Crkava, što on već bijaše svojevrijem počeo. Činilo se pravo na ovom mjestu uvrstiti primjerak toga pisma, koje se među Ivano-

vim pismima broji kao 183. Iz njega je moguće razumjeti koliko je Ivan cijenio Hezihija i koliko se uzdao u njegovu vjeru, vrlinu i razboritost.

Pismo Ivana Zlatoustog salonitanskom Hezihiju Ivan, salonitanskom biskupu Hezihiju.

Predma smo rastavljeni od Tvoje Prepoštovanosti, te smo otpravljeni do samog kraja svijeta, ipak smo, dok se služimo lakim perom ljubavi koje olakšava ovakva lutanja u tuđini, Tebi blizu, s Tobom smo, i pismom Ti upućujemo dužni pozdrav; te Te sokolimo da uznastojiš kako treba oko pomoći Crkvama Istoka. Naime, znaš kolika bi nagrada bila pripripravljenom onomu koji bi pružio ruku zlostavljanim Crkvama te u smiraj pretvorio toliku oluju i primirio tako teški rat. Na to Vas potičemo, ne kao da ste potrebiti našeg upozorenja, budući da ste i prije primitka našeg pisma sami ispunili dužnost, što je i bio zadatak Vaše službe. No, kako zlo još nije uklonjeno, već traje i dalje i pritišće, molimo Vas da ne klonete duhom, da pred zlom ne uzmaknete, već da pružate svoj lijek dok god preostaju rane kojima je nagrizeno crkveno tijelo, što će to biti teže učiniti, to će Vam i nagrada biti veća. Dakle, napisano je na Kavkazu, gdje je Ivan bio prognan 406. godine. Na to je pismo Hezihijev duh usplamtio željom da svugdje i koliko god može pomogne kršćanskoj vjeri, puno žesće nego što je već sam po sebi plamtio. No, opsežniju građu i priliku da stekne zasluge za Ivana otela mu je Ivanova smrt. On je dan poslije septembarskih ida u Komani na Pontu zamijenio progonstvo s nebeskom domovinom i smrtni i tegobni život s blaženom i vječnom besmrtnošću. Hezihije je doista svoju izuzetnu gorljivost spram njega posvjedočio mrtvom, jer dok je bio živ, nije mogao. Naime, baš kao papa Inocent, a s njim i cjelokupni Zapad, tako se ni salonitanski Hezihije nije htio sprijateljiti niti imati što zajedničko s konstantinopolskim biskupom Atikom i ostalim istočnjacima koji su se urotili da Ivan propadne, prije nego s crkvenih diptiha i slika sastružu Arzacija, izabranog na Ivanovo mjesto prije Atika i na njih vrate ime Ivana Zlatoustog.

74

§. III.

Hezihijeva biskupska djela od 410. do 420. godine

410. bijahu prilike u Dalmaciji i Iliriku prilično mirne i spokojne. Naime, ono beskrajno mnoštvo barbara svake vrste koje je prethodnih godina nanijelo iliričkim provincijama mnogobrojne i prevelike poraze, naleglo je ili na

Italiju ili na Galiju i Hispaniju. Vizigoti su pustošili Italiju, Vandali, Alani, Svevi i Burgundi Galiju i Hispaniju, a ostalo ona barbarija koju je pozvao Stilihon tajnim glasilnicima i obećanjima da uzburka i raskomada državu. K tomu su se u prethodno vrijeme na raznim mjestima pojavili razni samozvanci Konstantin, a zatim Jovin u Galiji, Maksim u Hispaniji, Heraklijan u Africi. Taj se mir i spokoj više godina zadržao u Iliriku i Dalmaciji dok su, međutim, ostale zapadne provincije plamtjele barbarskim i građanskim ratovima. Dakle, posluživši se izvrsno tim mirnim i spokojnim vremenima, Hezihije je prionuo svom marljivošću i žarom da preoblikuje običaje kršćanskog naroda, da izbriše iz njih mrlje ukoliko su ih pokupili iz one barbarske naplavine koja je prije nekoliko godina preplavila čitavo područje, da ponovo uspostavi crkvenu stegu, ako je gdje propala te da napokon ustraje u svim poslovima i dužnostima izvrsnog i premudrog biskupa.

Hezihijeva marljivost u obavljanju biskupske dužnosti...

Budući da je zaista bio vrlo vičan katoličkim dogmama kao i u krivovjermima onoga doba i da je poznao podmukla umijeća i dvosmislene riječi, kojima su krivovjerci običavali prikrivati kužni otrov svojih nazora i ukapavati ga u bezazlene duhove jednostavnih ljudi, smatrao je da ne treba propustiti ništa od brige i budnosti da Crkvu koja mu je povjerena tako sačuva neumanjenom i nedirnutom od svake zaraze. Ničega se nije trebalo plašiti sa strane arijanaca. To se naime krivovjere koje je u prethodnom stoljeću zagospodarilo posvuda, odagnano crkvenim i carskim ukazima, odbačeno prokletstvima svih, isključeno sa svih mjesta, zadržalo upravo kod Gota i Vandala, a s njihovim se odlaskom iz Ilirika i Dalmacije bijaše udaljilo od ovih krajeva. Međutim, dotada je Origen imao svoje štovatelje koje mu je priskrbio Rufin kad je prevodio na latinski Origenove knjige *πηρί αρχων*. Prije smo naučili od Jeronima da su njihovi primjerci bili rašireni i objavljeni po Dalmaciji. Budući da ih je papa Anastazije osudio i da je zabranio njihovo čitanje, Hezihijev prethodnik Ivan upotrijebio je svu svoju marljivost,

75

da bi ih uklonio s očiju kršćana i oteo iz njihovih ruku, dok ih je uvjeravao i prijetio.

...i u uklanjanju Origenovih zabluda

No, možda ih nisu mogli sve ukloniti, niti ih iznuditi od onih koji su se začudno veselili čitanju ovakvih knjiga, a u čijim su duhovima Origenove dogme pustile preduboko korijenje, a da bi ih se moglo smjesta i posve iščupati. Među prvima ovako je razmišljao i brinuo Hezihije da bi istrijebio ostatke te iskrivljene nauke te da bi posve iskorigenio sve izdanke i vriježe koje su dotad preostale u mislima i duhovima nekih. Origenove zabluda nisu mogle prevariti njegovu istragu i uvid, premda su se krile pod, naizgled, katoličkim izrazima i riječima. Kako je bio prodorna i domišljata duha te posebice upućen u svjetovnu i vjersku književnost i nauku, spoznao je sve pritajenosti i podmuklosti Origenova nauka, a što je u njemu bilo krivo, a što pravo, već je odavno razlučio brižljivom istragom, a osobito, jer je znao koliku je mržnju prema njegovu prijatelju i rođaku Rufinu potpirio Origen, objavljen njegovim trudom na latinskom jeziku. Vrlo je dobro znao što je u tim knjigama pisca prokazalo kao krivovjernog, a prevoditelja dovelo pod sumnju. Vjerujem da je zbog toga prijateljski upozorio Rufina da Klementove *Recognitiones*, pošto izbacila zalude kojima su ih napunili krivovjerci, pomno iščisti prije nego ih prevede na latinski; kako se ne bi po drugi put namjerio na napad i kuđenje ljudi i kako Klementovo djelo ne bi potaklo iste nesloge i pomutnje koje su Origenove knjige bile unijele u Crkvu. Ponajviše opasnosti iz blizine nanio je dalmatinskoj Crkvi prokleti vođa krivovjerja Jovinijan te je Hezihiju prouzročio napor i nemir. Budući da Jovinijana nisu spriječili ugled ni rimskog ni milanskog sabora, kao ni presuda prokletstva donesena protiv njega zbog bezbožnih i nečistih nazora rasijanih po Italiji, Honorije ga je 412. otprovao na Čiovo, koje leži gotovo na vratima salonitanske luke, udaljeno od grada oko deset tisuća koraka koje bijaše, kao što sam već drugdje rekao, mjesto određeno za progon i kaznu zločinačkih ljudi. Postoji u Teodozijevu kodeksu u 53. zakonu odredba o krivovjercima na ove riječi:

Jovinijan vođa krivovjerja otpravljen na otok Čiovo

Biskupska pritužba oplakuje to što Jovinijan održava svetogrđne skupove izvan zidina presvetoga grada. Stoga smo odredili da se prije spomenutog zgrabi te okovana s ostalim sudionicima i pomoćnicima zaustavi progonstvom; da se pak sam tvorac hitno otpremi na otok Čiovo; a ostali kako se bude moglo (samo neka se urota praznovjerja razriješi udaljenošću od mjesta njegova progona) da se trajno otpreme na samotne, međusobno vrlo udaljene otoke.

Honorijev ukaz

Ukoliko bi pak tko tvrdoglavo besraman ponovio ono što je zabranjeno i optuženo, neka zna da će potpasti pod strožu presudu. Izdano uoči martovskih nona u Milanu dok su konzuli bili augusti Honorije deveti, a Teodozije peti put. Ovdje se slaže konzulat obojice s dvanaestom godinom povrh četiristote godine kršćanske ere. Toliko je pak bilo daleko od toga da kazna progona i strah da se ne udara još težim kaznama, ukoliko se ne opameti, zauzda drskost preokaljanog čovjeka da nikad, dok god je živio, nije prestao čuvati i naučavati pogibeljne dogme te ih rasipati tajnim pismima kamo god je mogao. To je posvjedočio prezbiter Pavao kod Genadija o znamenitim muževima u 75. poglavlju: sjeća se (Pavao) kaže Genadije: *krivovjerca Jovinijana propovjednika užitaka i naslada, koji je do te mjere bio protiv umjerena i poštena života, da je izrigao dušu među razbludnička pisma.* Stoga je Hezihiju trebala trajna i preoštra budnost protiv toga, uistinu, teškog i pogibeljnog gosta koji je trajno i tajno vrebao na neporočnost vjere i običaja. On je češće morao prelaziti na taj otok da bi zaštitio duhove otočana zdravijim upozorenjima i savjetima od mamaca i iskvarenosti pregnusnog čovjeka. Nije valjalo da ikad svrne misli i oči s toga otoka, da ne bi što od kužne zaraze prodrlo odande na obližnje otoke i dalmatinsku obalu zbog nečuvanih dolazaka. U svojoj revnosti i budnosti nije propustio ništa prije nego je bezbožni vođa krivovjerja izdahnuo trulu dušu i cijelu provinciju lišio tolika straha i opasnosti. No, ni način ni vrijeme njegove smrti nije obznanjeno.

Međutim Vizigoti su pod vodstvom kralja Ataulfa ušli u Galiju, a zbog njihova je odlaska cijela Italija napokon odahnula od pljački i pokolja, jer se sva barbarska nevolja izlila u Galiju i Hispaniju, mir i počim od oružja bio je gotovo trajan u Italiji i u Iliriku sve do Honorijeve smrti. Stoga je Honorije, kako je bio blage i ugodne naravi, vičniji umijeću mira nego rata, usmjerio sva promišljanja i brige da podigne narode pritisnute dugotrajnim nevoljama i da učvrsti i uresi državu i kršćanstvo vrlo spasonosnim zakonima.

76

Salonitanski Hezihije pita u pismima za savjet o upravljanju svetim redovima papu Zosima, a on mu odgovara

Godine 417. umro je presveti papa Inocent, a naslijedio ga je Zosim koji je sljedeće godine pisao salonitskom biskupu Hezihiju osam dana prije martovskih ka-

lenda kad su konzuli bili augusti Honorije dvanaesti, a Teodozije osmi put, što znači godine Gospodnje 418. Budući da među redovnicima kao i među laicima mnogi teže za svetim redovima pa čak i svećenstvom nestrpljivim žarom, te zahtijevaju te stupnjeve prije neprilično, nego pomno, Hezihije je na to upozorio Zosima u pismima i od njega zatražio da mu propiše, koliko i dokle treba prema njihovim zahtjevima biti popustljiv, ili im se pak suprotstaviti, kao i da uspostavi čvrste kanone oboružane papinskim ugledom da bi njima mogao zauzdati ovakvu drskost i nepriličnost. Starina je uništila Hezihijevo pismo, međutim postoji Zosimov papinski reskript ovakva sadržaja. I redovnici i laici smiju se uzdizati isključivo postupno od najnižih crkvenih redova do viših i svećenstva. Nabraja niže stupnjeve kojima se valja uspinjati do službe prezbitera. Odredio je čvrsto razdoblje pojedinim stupnjevima crkvene hijerarhije i to svakom svoje kao i to koliko se svatko mora iskušavati, izvještiti i zadržati u onom redu koji je postigao. Nitko ne treba težiti za biskupstvom, a da mu vrlina nije bila dugo i silno iskušavana i razvidna. To je naredba i propis Otaca i Crkve za koju se među klerom mora sprovesti dopunski izbor onih koji obavljaju dužnost i službu *branitelja Crkve*. Treba odbiti dvoženice i supruge udovica od svake službe i crkvenog stupnja.

Metropolitska vlast salonitanskog Hezihija

Htio bih da obratimo pažnju na četiri stvari u ovom Zosimovu pismu, iz kojih se da razabradi nešto što pridonosi znanju o Salonitanskoj crkvi toga doba. Najprije u tim pismima sjaji preslavno Hezihijevo metropolitsko dostojanstvo i vlast; zapovijeda mu se da papinsko pismo prosljedi svojim provincijskim biskupima. To ne kažem zato što bi Salonitanska crkva tad prvi put postigla metropolitsko pravo i naslov; to valja zatražiti od apostolskih vremena, a ako nisam mogao izložiti kao istinito, u trećem sam dijelu Prolegomena donio zacijelo mnoge pretpostavke i razloge, kojima bi to postalo valjano i vjerojatno, budući da prije tog vremena ne nalazim nijedan jasniji primjer da su se salonitanski biskupi koristili metropolitskim pravom. Uostalom, svatko dobro zna da se ovlast razlikuje od primjene i da jedna bez druge može opstati, makar ne sumnjam da bismo imali brojnije primjere i svjedočanstva i o jednom i o drugom da ih potomstvu nije preotela propast starih spisa, predaja predaka presječena različitim udesima i prevelika starina. Ovamo prizovi ono što sam napisao u drugom poglavlju, u petomu paragrafu trećeg dijela Prolegomena.

Nekoliko drevnih biskupa sufragana Salonitanske crkve

Budući da su počeci biskupstva u Dalmaciji nepouz-
dani, nisam ovdje tako dokon da bih istraživao ni koji su,
niti koliko je bilo biskupskih crkava od kojih se tada sasto-
jala dalmatinska crkvena provincija, to jest kojima je Hezi-
hije morao poslati primjerke svečane papinske naredbe.
Nema sumnje da je jedna od njih zadarska jer je osamde-
set i druge godine

77

prethodnoga stoljeća zadarski biskup Feliks sudjelo-
vao na akvilejskom saboru. Budući da su u sljedećem sto-
ljeću u Saloni održana dva sabora, na prvom je sudjelo-
valo osam biskupa sufragana, a na drugom svega dese-
tak. Čini se da su bile uspostavljene biskupske stolice, na-
ravno, ne sve, no barem neke uz zadarsku, kad je Hezih-
je upravljao dalmatinskom provincijom. Osim toga, tu je
izvanrednu dužnost Zosim dodijelio Hezihiju kako bi se
pobrinuo da se papinske odredbe prosljede u susjedne
provincije, panonskim ili čak dačkim i makedonskim dije-
cezama koje nisu potpadale pod njegovu metropolitsku
vlast i nadležnost.

Zosimovo pismo prevelika počast Hezihiju

Prvosvećenik je procijenio da tu dužnost treba dodi-
jeliti Hezihijevu ugledu i zaslugama. *Ponajprije smo tebi
uputili spise da ne bismo štogod uskratili zaslugama tvoje
ljubljenosti, dat ćeš to na znanje svoj našoj braći subiskupi-
ma, ne samo onima koji su u toj pokrajini, nego i onima koji
su s tobom u dodiru u provincijama blizu tvojoj ljubljenosti u
susjednim provincijama.*

Redovnički stalež u Dalmaciji posvuda raštrkan

Drugo, a tako i treće dostojno pažnje u Zosimovu pi-
smu je to što je redovništvo bilo tako prošireno po Dal-
maciji i bilo se razvilo da se činilo da su pustinje, prije na-
puštene, zbog mnoštva redovnika nadmašile čak i prena-
pućene gradove. Kaže *njihova je pustinja veća od ma-
kavog mnoštva.* Tako i to što je već iskustvom i navikom
bilo prihvaćeno da su neki među redovnicima koji bi se
istakli učenjem i svetošću bili primani u svete redove, ili
su, izvedeni iz cenobija, bili pridruženi kleričkom zboru.
Naime, u početku su se redovnici uistinu suzdržavali od
bilo kakvog crkvenog stupnja i dužnosti. To se činilo pri-
rodnijim za pravila onih koji su se skrili u samoću da bi
se, lišeni svake brige i službe, oplemenili svakovrsnim vr-
linama te živjeli jedino za sebe i Boga. Stoga su običavali

prihvatiti svećenike iz gradova koji su na određene svet-
kovine obavljali službu Božju za redovnike i dijelili im sve-
ta otajstva. Zato čitamo da oni stari presveti roditelji re-
dovnika Antonije, Hilarion, Pahomije nisu dosegli nijedan
dio crkvene hijerarhije pa ni najniži. Jeronim je u Apolo-
giji protiv Vigilancija govorio da je redovniku svojstveno
tugovati, a ne podučavati. *Spoznao bi da je redovnik ne dok
je govorio i rastrčavao se, već dok je šutio i sjedio. Nije duž-
nost redovnika da podučava, već da se udara po prsima.
Redovnik je onaj koji se žalosti ili zbog sebe ili zbog svijeta.*
Zatim je odlučeno da jednoga, dvojicu, ili više njih izabi-
ru iz samog zbora redovnika da bi, napredujući kroz sve
stupnjeve redova do samog svećeničkog vrha, obavljali
sve poslove i dužnosti u samostanima. Time je napokon
došlo do toga da su se iz cenobija izabirali klerici, sveće-
nici upravitelji crkava kao i biskupi, ako i kad bi to zahtije-
vala nužnost i korist kršćanstva, kao što smo rekli na dru-
gomu mjestu. Premda su oni pridruženi kleru, nisu bili po-
sve izuzeti iz redovničkih zakona i odredaba, već su mora-
li povezati redovničku stegu, koliko je dopušteno, a oso-
bito uzdržljivost s pravilom kleričkog života. Na to bijaše
otvoreno upozorio i izričito propisao Inocent u drugom
pismu rotomaškom biskupu Viktriciju: *o redovnicima koji
su dugo proboravili u samostanu, ukoliko su kasnije dospjeli
do kleričkog reda da ne smiju odstupati od prijašnjih propi-
sa i t. d. Ne smije izgubiti ono što je dugo sačuvao kad je po-
maknut na položaj.* Uistinu, budući da se redovnicima iz
dana u dan otvarao slobodniji pristup u klerički red i bu-
dući da su oko toga nastojali biskupi koji su smatrali da će
od najboljih redovnika postati najbolji klerici, u samosta-
ne se pomalo uvuklo častohleplje i želja da se domognu
svećeništva. Naime, kakva je već ljudska narav, mnogi su,
umorni zbog oštine redovničke stege, počeli težiti za kle-
ričkim životom koji je ugodniji i čašćeniji nego redovnički.
To je silno odudaralo od primjera i odredaba starih Ota-
ca i redovnika koji su se neprestano tuđili od koristi i po-
časti koje je valjalo prepustiti, bili su pak tako čvrsto ute-
meljeni u vjerskom žaru poniznosti i strogoga života da
ih se nije moglo navesti nikakvim nagovorima i molbama
da prihvate neki stupanj ili službu u crkvenoj hijerarhiji,
ukoliko ih ovlašću ne bi natjerali. To bijaše stav onog ve-
likog Pahomija da redovnik ne može težiti i zazivati svete
redove bez teškog grijeha *da postoji pomisao ako je po-
gubno častohleplje ugmizalo u duh redovnika da žele biti ili
prvi ili klerici* i da tu pomisao obično u redovnički duh uba-
cuje nitko drugi, nego zli demon, kaže Kasijan u 2. knjizi
O uredbama cenobija: *kadkad demon usađuje želju za kle-
ričkim stupnjevima za prezbiterijatom i đakonatom.* Zatim

budući da je broj redovnika u Dalmaciji narastao preko svake mjere, a da su malobrojni bili savršeni i dovršeni u najboljem, nitko se ne smije čuditi što je u toliku množtvu nastala nekolicina onih koji su se izrodili od propisa i primjera predaka te poželjeli crkvene stupnjeve i počasti, a da bi postali dionici tih stupnjeva brže i žurnije, nego što je to zakonski bilo dopušteno, čestim su i dosadnim zahtjevima zadavali biskupima težak posao. Hezihije je tražio i primio od Zosima crkvene kanone, kako bi zauzdao njihovu bahatost i častohlepnu želju, te da bi ispriječivši kanonsku vlast odbijao neprilične zahtjeve svećenstva i usporavao one koji su pretjerano žurili da preuzmu svete redove.

78

Zosim biskup grada Rima a¹³ salonitanskom biskupu Hezihiju

Tvoja ljubljenost zahtijeva savjet Apostolske stolice u kojemu su odluke otaca podudarne. Daješ nam do znanja da pojedinci iz zbora redovnika čija je samoća b¹⁴ napučenija od bilo kakva mnoštva, kao i laici, žive prema svećeničkom redu. Poznato je da su to naši prethodnici osobito branili, a nedavno i mi, i to pismima koja smo uputili c¹⁵ u Galiju i Hispaniju. U tim je krajevima ta preuzetnost vrlo udomaćena, premda se ni Afrika ne tuđi ovoj našoj opomeni. A da se ne bi tko posve protiv odredbe otaca, ako pak nije bio obučen u crkvenoj stezi po redu, te uz ovjeru vremena poučen u Božjim službama, uzalud drznuo ciljati za najvišim svećeništvom, neka se ne drži da je nemoćno častohleplje samo u njemu, nego i kod njegovih zareditelja te neka ostanu bez toga reda, za koji su povjerovali, da im ga bez postupnosti, a protivno odredbama otaca, valja očekivati. Stoga se čudimo da odluke Apostolske stolice nisu stigle do tvoje ljubljenosti. Hvalimo, dakle, predragi brate, postojanost tvoje nakane, a nije ni trebalo očekivati drugu vrstu vladanja od stare vlasti

tvoga svećeništva, nego da prema odredbama otaca staneš na put takvome častohleplju, stojeći na braniku vjere. Misliš li, dakle, da tvojoj vlasti štogod nedostaje (a mi to ne mislimo), nadopunjujemo. Stanite na put takvim ređenjima, suprotstavite se oholosti i bahatosti, s tobom su odredbe otaca, s tobom je vlast Apostolske stolice. Pa ako svjetovne dužnosti dodjeljuju prvo mjesto ne onome tko je ušao u predvorje parnice, već onima koji su ispitani kroz mnogobrojne stupnjeve, tko će se naći tako bahat i tako besraman da poželi smjestiti biti vođa u nebeskoj vojnoj službi, koju valja pomnije odvagnuti i poput zlata opetovano iskušavati u vatru, a da prije nije bio ni novak. Ta tko bi htio poučavati prije nego što je naučio? Neka se privikne taboru Gospodnjemu d¹⁶ najprije u stupnju lektora, s početka temeljima služenja Bogu, neka mu ne bude prosto najprije redom postati egzorcistom, akolitom, podđakonom i đakonom: e¹⁷ ne ovim skokom već u razmacima utvrđenima po ređenjima starih. Neka službi svećenika pristupi takav da njegova dob udovoljava naslovu, a prije obnašane službe posvjedoče da je to čestitošću zavrijedio. S pravom će se potom smjeti nadati mjestu najviše-ga svećenika. To izaziva prevelika popustljivost naših susvećenika koji traže pratnju mnoštva i misle da im to mnoštvo pribavlja neko dostojanstvo. Stoga se posvuda zatiče silno mnoštvo takvih, čak i na onim mjestima gdje je osama. Kad žele povećati parohije, podaruju svete redove onima kojima ne mogu ponuditi ništa drugo, a to uvijek treba biti zadaća stroge prosudbe. Malobrojno je, naime, sve što je veliko.

2. *Kako smo baš tebi uputili spise, da ne bismo štogod uskratili zaslugama tvoje ljubljenosti, dat ćeš to na znanje svoj našoj braći subiskupima, i to ne samo onima koji su u tvojoj pokrajini, već i onima koji u susjednim pokrajinama graniče s tvojom ljubljenošću. Pa neka zna (svatko tko je to zanemario, zapostavivši vlast otaca i Apostolske stolice) da ćemo to utoliko strože kazniti, neka uopće ne sumnja da će položiti račun o svome mjestu, ako, nakon tolikih zabrana,*

13 Farlatijeve bilješke označene su slovima: a U rukopisima sad Hesitio, sad Hesicio, sad Esicio.

14 b Odavde razaberi koliko je u Dalmaciji narastao broj redovnika.

15 c Propala su Zosimova pisma o istoj prosudbi upućena Galima, Hispincima i Afrikancima. Tilemoncije smatra da je to Zosimovo pismo Galima isto ono koje je prethodne godine dok su konzuli bili Honorije jedanaesti, a Konstancije drugi put uputio arelatskom biskupu Patroklu o osudi Prokula koji je sebi prisvojio metropolitisku vlast i pravo. U tomu pismu također zabranjuje da se bilo tko promakne u svećeništvo osim po stupnjima redova.

16 d Čini se da je ovdje prvi stupanj do svećeništva uspostavljen kao lektorat, pošto je izostavljen ostiariat. Broj nižih redova nije isti, a nije bio određen ni u starini, jedni ih nabrajaju više, a drugi manje, jedni druge preskaču.

17 e Na ovom mjestu valja utkati znamenitu bilješku Jakoba Sirmoda uz Zosimovo pismo Patroklu iz Arelate. U svetomu ređenju Crkva je uvijek pazila na dvoje; prvo da se događa postupno kroz pojedine stupnjeve redova, tako da se nitko ne uspinje na viši prije nego je bio primio niže stupnjeve. Za onoga tko se toga nije držao, nego je na primjer od podđakona, preskočivši đakonat, naglo postao svećenikom govorilo se da je napredovao skokom. Drugo da svatko ispuni službovanje što je zakonito i pravo u pojedinim stupnjima i da poštuje vrijeme određeno za svaki pojedini. O tome isto Zosim piše u poslanici Hezihiju salonitanskomu. Pa ako bi nužda taj vremenski razmak skratila, ponajprije su uvijek pobožno obdržavali to da se redovima pristupa postupno; kao što u njegovu životopisu za svetoga Ambrozija koji je kao katekumen bio pozvan u biskupstvo podrazumijeva Paulin: stoga se priča da je pokršten ispunio sve crkvene službe i da je osmoga dana zaređen uz najveću radost i veselje svih.

misli da to može pokušati nekažnjeno. Što god se čini, a bilo je toliko puta zabranjeno, događa se zbog neposluha.

3. Ova pak razdoblja valja poštivati za pojedine stupnjeve. Posveti li se netko od mladosti crkvenim službama, neka sve do dvadesete godine ostane među lektorima uz neprekidni nadzor. Pristupi li kao stariji i u visokoj dobi, tako pak da nakon krštenja odmah poželi stupiti u Božju vojsku, neka se pet godina zadrži ili među lektorima ili među egzorcistima, potom četiri godine kao akolit ili podđakon i neka tako, zasluži li, stupi u blagoslov đakonata. U tomu mu se redu valja zadržati pet godina, bude li se vladao bezgrešno. Potom će moći zavrijediti svećenički stupanj, pošto odsluži stupnjeve službe i podastre dokaze o čistoj vjeri. S toga će se mjesta (bude li ga zahtjevniji život priveo dobru vladanju) smjeti nadati položaju najvišega svećenika, čuvajući, ipak, to da se do ovih stupnjeva ne može uspeti dvoženac ni pokajnik niti suprug udovice. Pravo je da su prije spomenute dužnosti dužni poštovati čak i branitelji Crkve

79

koji se uzimaju među laicima, budu li zaslužili biti u kleričkome redu. f¹⁸ Izdano osmoga dana prije martovskih kalenda dok su konzuli bili augusti Honorije dvanaesti, a Teodozije osmi put.

Hezihije je, dakle, izloživši ugled papinskoga pisma spriječio namjere redovnika i laika koji su pohlepno žurili do svetih redova i svećeništva kao i to da se i jedni i drugi pridruže kleru i napreduju do svećeništva, vrlo je pomno pazio na sve što je prvosvećenik od uredaba predšasnika propisao.

Hezihije je ustrajao u crkvenoj stezi

Bio je ustrajan čuvar drevne stege i nadasve pobožan čuvar svetih kanona i nisu ga nikakva sila ni opasnost da se neće svidjeti kao ni želja da se svidi mogle odvratiti od nakane i onoga što je ispravno odlučio. To mu je Zosim ubrojio u najveću pohvalu: *Hvalimo, dakle, predragi brate, postojanost tvoje nakane, a nije ni trebalo očekivati drugu vrstu vladanja od stare vlasti tvoga svećeništva, nego da prema odredbama otaca staneš na put takvome častohleplju, stojeći na braniku vjere.* Prije kraja iste godine umro je Zosim, a izabran je Bonifacije kojemu je stranka raskolnika suprotstavljala Eulalija, a njemu je bio sklon gradski prefekt Simah. No Honorije je, istraživši predmete i jednoga i drugoga, uložio svoj ugled. Eulalijev je predmet propao, a Bonifacije je zadobio svoje pravo.

18 f Dvanaesti konzulat Honorijev i osmi Teodozija mlađega podudara se s osamnaestom godinom petoga stoljeća.

Kratice

BASD	= Bulletino di archeologia e storia dalmata, Split
CIL 3	= Corpus inscriptionum Latinarum, Vol. III, Berlin 1873.
HAG	= Hrvatski arheološki godišnjak, Zagreb
PPUD	= Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, Split

Literatura

- I. Bodrožić 2008 Ivan Bodrožić, *Eshatologija salonitanske kršćanske zajednice*, Salonitansko-splitska crkva u prvom tisućljeću kršćanske povijesti, Split 2008, 261-274.
- F. Bulić 1883 Frane Bulić, *Iscrizioni inedite. Salona*, BASD VI, Split 1883, 113-114.
- F. Bulić 1900 Frane Bulić, *Sarcofago di Primus, vescovo, nipote di Domnionone martire*, BASD XXIII, Split 1900, 273-293.
- F. Bulić 1903 Frane Bulić, *Scavi nella basilica episcopalis Urbana a Salona durante l'a. 1902*, BASD XXVI, Split 1903, 33-106.
- F. Bulić 1904 Frane Bulić, *Scavi nella basilica episcopalis Urbana a Salona durante gli a. 1903 e 1904*, BASD XXVII, Split 1904, 121-154.
- F. Bulić – J. Bervaldi 1912-1913 Frane Bulić – Josip Bervaldi, *Kronotaksa solinskih biskupa*, Zagreb 1912-1913.
- R. Egger 1926 R. Egger, *Der altchristliche Friedhof Manastirine*, Forschungen in Salona II, Wien 1926.
- D. Farlati 1753 Daniele Farlati, *Illyricum Sacrum, II*, Venetia 1753.
- D. Farlati 1998 Daniele Farlati, *Život sv. Ivana Trogirskog* (po izdanju Daniela Farlatija, Predgovor i prijevod Kažimir Lučin), Trogir – Split 1998.
- H. Gračanin 2006 Hrvoje Gračanin, *Goti i južna Panonija*, Scrinia Slavonica 6, Slavonski Brod 2006, 83-126.
- J. Lučić 1974 Josip Lučić, *Daniele Farlati (1690-1773)*, Historijski zbornik XXV-XXVI, Zagreb 1974, 229-241.
- J. Jeličić-Radonić 1999-2000 Jasna Jeličić-Radonić, *Mozaici Simferijevo Hezihijeve katedrale u Saloni*, PPUD 38, Split 1999-2000, 51-72.
- J. Jeličić-Radonić 2007 Jasna Jeličić-Radonić, *Salona at the Time of Bishop Hesychius*, Hortus Artium Medievalium 13/1, Zagreb – Motovun 2007, 13-24.
- J. Mardešić <2009> Jagoda Mardešić, *Lokalitet: Salona – teatar*, HAG 5/ 2008, Zagreb <2009>, str. 583-584.
- J. Mardešić <2010> Jagoda Mardešić, *Lokalitet: Salona – teatar*, HAG 6/ 2009, Zagreb <2010>, str. 617-619.

Summary

Jasna Jeličić-Radonić – Ivana Jelić

Bishop Hesychius, the First Metropolitan of the Church of Salona, in the Historic Sources of Farlati

Key words: bishop Hesychius, the Church of Salona, St. John Chrysostom, Pope Zosimus, St. Augustine

In the early 5th century, the Salonitan Bishopric became a metropolis, at the time of the bishop Hesychius (Hezihije), who rejuvenated the Church of Salona and put in order the ecclesiastical situation in the entire Province of Dalmatia. At the time, in Salona were performed significant architectural works, as confirmed by archaeological remains of a grand cathedral, excavated long time ago. In this context of particular importance is the correspondence between the bishop Hesychius and the ecclesiastical authorities of his time, clearly showing the position of the Salonitan Bishopric in the Christian world. Valuable historic information on this well known bishop of Salona are brought by Daniele Farlati in his monumental and most valuable work, dedicated to the ecclesiastical history of these lands: *Illyricum Sacrum*, where the history of Salona is treated in the first two volumes. In the paper are presented selected chapters from the biography of the bishop of Salona, Hesychius, the thirtieth bishop of Salona, and the third to bear this name, as presented in *Illyricum Sacrum*, Volume II.